

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/12>

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В АСПЕКТІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ В АПЕЛЯЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ

CIVIL-JUDICIAL LEGISLATION IN ASPECT OF REVISION OF COURT DECISIONS AFTER AGAIN OPENED BY CIRCUMSTANCES IN APPELLATE INSTANCE

Ахмач Г.М., к.ю.н.,

асистент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню останніх змін у цивільному процесуальному законодавстві під час проведення в Україні судової реформи. Аналізуються проблемні питання щодо підвищення ефективності діяльності суду в разі перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в апеляційній інстанції, дискусійні питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, а також особливості судової процедури в апеляційній інстанції. Досліджуються останні зміни в цивільному процесуальному законодавстві, особливості застосування процесуальних норм з метою підвищення ефективності судового захисту відповідно до міжнародних стандартів справедливості правосуддя. Запропоновані конкретні рекомендації щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства.

Звертається увага на проблемні питання перегляду судових рішень в апеляційному провадженні під час проведення в Україні судової реформи в аспекті підвищення ефективності діяльності суду. Досліджуються нормативні зміни стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у зв'язку з реформуванням цивільного процесуального законодавства Законом України від 03.10.2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів». Як пріоритетний напрям реформування системи цивільного судочинства в сучасних умовах розглядаються тенденції гармонізації національного процесуального законодавства з міжнародними стандартами справедливості правосуддя.

Аналізуються проблемні питання окремої стадії цивільного процесу – перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, яка призначена сприяти виконанню завдань цивільного судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Досліджуються шляхи оптимізації законодавчого врегулювання судового захисту в цивільному процесі, забезпечення конституційного права на судовий захист на стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, вдосконалення цивільного процесуального законодавства під час проведення в Україні судової реформи, спрямованого на підпорядкування цивільного процесу завданню дійсно ефективного захисту прав та інтересів особи, яка звертається до суду. Звертається увага, що поряд із позитивними змінами у цивільному процесуальному законодавстві окремі нові положення обмежують конституційні права на судовий захист і тому потребують удосконалення відповідно до основних засад судочинства, завдань суду та загальновизнаних норм і принципів міжнародного права.

Ключові слова: цивільний процес, нововиявлені обставини, апеляційна інстанція, судочинство, право на судовий захист, цивільне процесуальне законодавство, судова реформа, судова система.

The article is sanctified to research of the last changes in a civil judicial legislation during realization in Ukraine of judicial reform. Problem questions are analysed in relation to the increase of efficiency of activity of court at the revision of court decisions on newly discovered circumstances in appellate instance, the debatable questions of revision of court decisions on newly discovered circumstances, and also features of judicial procedure in appellate instance. The last updates are investigated in a civil judicial legislation, features of application of judicial norms with the aim of increase of efficiency of judicial defence accordingly with the international standards of justice of justice. Offer certain recommendations are in relation to perfection of current civil judicial legislation.

Attention applies on problem questions of revision of court decisions in appellate realization during realization in Ukraine of judicial reform in the aspect of increase of efficiency of activity of court. The normative changes of the stage of revision of court decisions are investigated after newly discovered or by exceptional circumstances in connection with reformation of civil judicial legislation by Law of Ukraine from 03.10.2017 «About making alteration in the Economic procedure code of Ukraine, Civil procedure code of Ukraine, Code of the administrative judicial activity and other legislative acts». As priority direction of reformation of the system of the civil judicial activity in modern terms the tendencies of harmonization of national judicial legislation are examined with the international standards of justice.

Problem questions are analysed to the separate stage of civil procedure is a revision of court decisions after newly discovered or by exceptional circumstances, that is appointed to assist implementation of tasks of the civil justice in relation to just, objective and timely consideration and dispatch of civil businesses with the aim of effective protection of the unrecognized or contested rights, freedoms or interests of physical persons, rights and interests of legal entities, interests of the state.

The ways of optimizing the legal regulation of judicial protection in civil proceedings, ensuring the constitutional right to judicial protection at the stage of reviewing court decisions in newly discovered or exceptional circumstances, improving the civil procedural legislation in conducting judicial reform aimed at subordination of legal proceedings in Ukraine are investigated the interests of the person applying to the court. Attention is drawn to the fact that, along with the positive changes in civil procedural law, certain new provisions restrict constitutional rights to judicial protection and therefore require improvement in accordance with the basic principles of justice, the task of the court and the generally recognized rules and principles of international law.

Key words: civil process, again opened circumstances, appellate instance, legal proceeding, right of judicial defence, civil procedural legislation, judicial reform, judicial system.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) від 02.06.2016 р. визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У зв'язку з реформуванням цивільного процесуального законодавства Законом України від 03.10.2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів» (далі – Закон) відбулися нормативні зміни також у стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, що потребує додаткових досліджень.

Дослідження питань перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, а також особливості судової процедури в апеляційному провадженні привертають увагу як науковців, так і практиків. Відомі наукові дослідження процесуалістів: О.О. Борисової, А.А. Бутирського, К.В. Гусарова, В.В. Комарова, Д.Д. Луспеника, О.І. Попова, Н.Ю. Сакари, А.О. Селіванова, О.С. Ткачука та ін. Нормативна новелізація апеляційного провадження, а також стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами викликає півні дискусії, потребує додаткового теоретичного та практичного аналізу.

О.С. Ткачук розглядає гармонізацію національного процесуального законодавства з міжнародними стандартами справедливості правосуддя як пріоритетний напрям реформування системи цивільного судочинства в сучасних умовах, а право на справедливий судовий розгляд визначається як фундамент для теорії та практики правозастосування [1, с. 127].

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є окремою стадією судового процесу, яка призначена сприяти виконанню завдань цивільного судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Предметом перегляду за нововиявленими або виключними обставинами є рішення, постанови або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили.

Так, змінилася сама стадія цивільного процесу. За редакцією Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) до 03.10.17 р. найменування цієї стадії – «Провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами» (глава 4, розділ V ЦПК), за чинним ЦПК – «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами» (глава 3 розділ V). Змінено окремі підстави перегляду як за нововиявленими, так і за виключними підставами (зокрема, за чинним ЦПК судові рішення переглядаються за нововиявленими обставинами з 3-х підстав, а у ЦПК до 03.10.17 р. таких підстав було 5; окремі підстави перегляду за нововиявленими обставинами у чинному ЦПК зазначаються як виключні обставини).

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є: 1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; 2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення в даній справі; 3) скасування судо-

вого рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду (ч. 2 ст. 423).

Статтею 425 ЦПК («Порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами») передбачено, що заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції з підстав, визначених частиною другою, пунктами 1, 3 частини третьої статті 423 ЦПК, подається до суду, який ухвалив судові рішення (ч. 1), а заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій з підстав, зазначених у частині першій цієї статті, якими змінено або скасовано судові рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судові рішення (ч. 2). Розгляд такої заяви має певні особливості відносно інстанційності – справа розглядається судом за правилами, встановленими Цивільним процесуальним кодексом для провадження, в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд (ч. 2 ст. 429).

Тому окремо слід звернути увагу на проблемні питання перегляду судових рішень в апеляційному провадженні під час проведення в Україні судової реформи в аспекті підвищення ефективності діяльності суду.

У Главі 3 Закону, яка регулює діяльність апеляційних судів, зазначені види і склад апеляційних судів. Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Однак щодо положення ст. 369 («Особливості розгляду в апеляційному порядку окремих категорій справ») у новій редакції ЦПК виникають окремі зауваження: частина 1 та 2 цієї статті містить обмеження стосовно права учасників справи щодо повідомлення про розгляд апеляційної скарги. Законодавець установив правило, за яким апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи; апеляційні скарги на ухвали суду, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37–40 частини першої статті 353 ЦПК, розглядаються судом апеляційної інстанції також без повідомлення учасників справи. У частині 3 зазначеної статті законодавець установив деякі уточнення, надав суду право розглянути апеляційні скарги, зазначені в частинах першій та другій цієї статті, в судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи (з урахуванням конкретних обставин справи). Така позиція законодавця викликає певні сумніви щодо ефективності захисту прав учасників справи в апеляційній інстанції.

Відповідно до положення ч. 2 ст. 429 права осіб, які звертаються до апеляційного провадження із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, також обмежуються.

Звертає увагу обмеження щодо представництва у цивільному процесі, зокрема в апеляційному провадженні. За чинним ЦПК (ст. 60) представником у суді може бути адвокат або законний представник, а особа, яка досягла вісімнадцяти років та має цивільну процесуальну дієздатність, може бути представником тільки під час розгляду спорів, що виникають із трудових відносин, а також справ у малозначних спорах.

Нове поняття «малозначні справи» введено у цивільне процесуальне законодавство Законом України від 03.10.2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів» у розділі II «Цивільний процесуальний кодекс України». Слід звернути увагу, що питання нормативного аналізу поняття «малозначні справи», а також правозастосовної практики викликають

певні дискусії та потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Згідно з п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК («Справи, що відносяться до юрисдикції загальних судів») малозначними справами є: справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Однак ЦПК не містить визначення поняття «малозначні справи», що зумовлює його дискусійність. І.О. Ізарова зазначає, що термін «малозначні» доволі специфічний, оскільки значення справи для заявника не залежить від його ціни або складності розгляду, і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні» [2, с. 18].

Визначення справи малозначною застосовується як новий процесуальний «фільтр», при цьому критерії малозначності викликають суттєві зауваження. Так, критерій «ціна позову не перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб» не відповідає ступеню важливості такої ціни позову для особи, яка звернулася до суду з позовом, перешкоджає ефективності судового захисту. Ціна позову повинна бути значно меншою. Для визначення справи малозначною ціна позову повинна відповідати дійсному рівню матеріальної значущості справи для позивача, тому критерії малозначності потребують більш детального аналізу з метою їх вдосконалення, приведення у відповідність із проблемами суспільства.

Як слушно підкреслює Т.В. Федоренко, під час проведення судової реформи застосовується багато нових інститутів і механізмів. Виникає проблема з доступом до правосуддя, відповідності окремих положень нового цивільного процесуального законодавства ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; якщо звичайні громадяни обмежені в праві вибору представника, їм вкрай важко буде зрозуміти мотиви і значення тих чи інших дій. Однак у разі обмеження в праві вибору представника громадяни наділяються ширшими можливостями в процесі доказування, водночас окремі положення нового законодавства значно ускладнюють реалізацію встановлених прав [3, с. 130].

Окремо слід зазначити введення нових загальних положень, які також розповсюджуються щодо апеляційної інстанції та сприятимуть оптимізації апеляційного перегляду: введення електронних доказів як засобів доказування; застосування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; нормативне закріплення положення про застосування під час розгляду справ Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права та інше.

Позитивним внеском є доповнення статті 423 частиною 4, де надається роз'яснення щодо підстав перегляду за нововиявленими обставинами, а саме: переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи, а також докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом, не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами. Розширення переліку додатків до заяви про перегляд (ч. 3 ст. 426), на нашу думку, також сприяє ефективності процедури судового перегляду.

Викликає певні дискусії та потребує додаткового аналізу положення пункту 1 частини 3 статті 423 Цивільного процесуального Кодексу України, в якому зазначено, що підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом під час вирішення справи, якщо рішення суду ще не виконане. До внесення змін до ЦПК

Законом зазначена підстава розглядалася як підстава для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами (п. 4, ч. 2, ст. 361).

17.07.2018 р. у Верховній Раді зареєстровано Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення конституційних прав громадян на справедливий суд». На думку авторів, зазначене положення обмежує право громадян на перегляд судового рішення за виключними обставинами. Прогнозом соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту є відновлення конституційних прав громадян на справедливий суд.

У Пояснювальній записці до законопроекту автори справедливо посилаються на рішення Європейського суду з прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї, які не встановлюють додаткових вимог щодо перегляду такого рішення, а саме щодо перегляду виключно рішень суду, які ще не було виконано; підкреслюють, що Кримінальний процесуальний кодекс України теж не містить таких заборон. Рішення Європейського суду з прав людини вимагає від держави *restitutio in integrum* (поновлення первісного стану, що існував у спорі до порушення Конвенції) [4].

Доцільно такий саме підхід застосовувати і до рішень Конституційного Суду України, якими встановлена неконституційність положень законів України, оскільки йдеться про ті самі права і свободи, зокрема, про право громадян на справедливий судовий розгляд, яким не може вважатися судове рішення, що постановлене на підставі неконституційних норм, та внести відповідні зміни до ЦПК: у пункті 1 частини 3 статті 423 після слів «при вирішенні справи» слова та знак «, якщо рішення суду ще не виконане» виключити.

Науковці цивільного процесуального права вважають, що положення сторони, яка оскаржує рішення суду першої інстанції, не повинно погіршуватись у порівнянні з тим, що вона здобула в суді першої інстанції. Правило заборони повороту до гіршого відомо з часів римського права (*non reformatio in reus*), що означає недопустимість погіршення положення сторони, яка оскаржує рішення або вирок суду першої інстанції. Тобто положення сторони, яка оскаржує судовий акт, не повинне погіршуватися в порівнянні з тим, чого вона добилася в суді першої інстанції. Дане правило у кримінальному процесі розглядається як принцип, одна з гарантій права на оскарження, оскільки загроза погіршити своє положення в результаті оскарження вироку могла би вимусити цих осіб відмовитися від звернення до суду другої інстанції, навіть якщо постановленим вироком їхні права і законні інтереси порушені. У цивільному процесі багатьох європейських держав традиційно застосовується правило заборони повороту до гіршого. Зазначене правило закріплено законодавчо або впливає з положень про диспозитивність цивільного процесу, законну силу судового рішення, право на доступ до суду, право на справедливий судовий розгляд, гарантії особи, яка подає скаргу до суду вищої інстанції [5, с. 42]. На нашу думку, зазначений порядок повинен розповсюджуватися також на особу, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами до суду апеляційної інстанції.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про наявність окремих позитивних змін у цивільному процесуальному законодавстві щодо стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, а також оптимізації законодавчого врегулювання судового захисту в цивільному процесі. Однак слід звернути увагу на необхідність внесення системних та більш детальних змін. Вдосконалення цивільного процесуального законодавства під час проведення в Україні судової реформи спрямовано на підпорядкування цивільного процесу завданню дійсно ефективного захисту прав та

інтересів особи, яка звертається до суду. Однак поряд із позитивними змінами у цивільному процесуальному законодавстві окремі нові положення обмежують конституційні права на судовий захист і тому потребують удосконалення. Забезпечення конституційного права на судовий захист у разі перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами повинно відповідати основним засадам судочинства, завданням суду

та загально визнаним принципам права. Поряд із позитивними змінами у цивільному процесуальному законодавстві, окремі нові положення щодо перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в апеляційному провадженні, незважаючи на їх сприяння спрощенню судової процедури в апеляційній інстанції, обмежують доступність правосуддя й тому потребують уточнень та вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків : Право, 2016. 600 с.
2. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства* : зб. наук. праць. Київ, 2017, С. 17–19.
3. Федоренко Т.В. Новації в судовій реформі України. *Порівняльно-аналітичне право*. URL: <http://www.pap.in.ua/5-2017>.
4. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.
5. Борисова Е.А. Правило о запрете поворота к худшему в гражданском процессе. *Рос. Юстиция*. 2007. № 1. С. 42–44.